

Pavlna KROUPOVÁ, *Narativy křížových výprav v českých středoškolských učebnicích dějepisu 20. století*, KOA FHS UK, 127 stran

Předkládaná diplomová práce je velmi zdařilým pokusem o analýzu reprezentací křížových výprav v moderních českých učebnicích pro střední školy, a to především z hlediska jejich narativních a rétorických prvků a identitotvorného potenciálu.

Nejprve stručně ke kladným stránkám. Práce má poměrně velký rozsah a vyniká dobře promyšlenou strukturou a jasně vyprofilovanými badatelskými otázkami. Jako chytrý tah se ukázal výklad od nejnovějších učebnic ke starším, doplněný o závěrečné srovnání a syntézu. Úvodní kapitola obsahuje přehledné shrnutí narativistické kritiky historiografie, ačkoliv se jedná především o díla Haydena Whitea přeložené do češtiny a v tomto případě – což už je samo o sobě v kontextu českých diplomních prací nadstavbou – doplněné o klasickou esej Rolanda Barthesa o diskursu historie. Některé z otázek, které autorka zmiňuje v úvodní metodologické kapitole, by samozřejmě bylo možné rozvinout s odkazem na jiné autory než nebo na pozdější narativistické debaty. Sám White se ve svých pozdějších pracích o reprezentacích holocaustu či figurálním realismu podrobněji věnoval právě onomu „ryze nemetodologickému momentu dějepisu“, tedy otázce, jaké kolektivně sdílené kulturní roviny prestrukturují výběr a propojování historických „fakt“ stejně jako samotnou historickou naraci. Předmluva k *Metahistory*, jakkoliv se jedná o hodně výběrovou perspektivu, ovšem nakonec představuje velmi dobrý základ pro zvolenou analýzu.

Další předností práce je promyšlený výběr pramenného korpusu. Poněkud sporná mi pak připadá teze o menší politické aktuálnosti středověkých témat, jíž bychom mohli věnovat pozornost při obhajobě (s. 23–24: „Zároveň předpokládám, že staršímu období, jako je středověk, je věnována menší autorská sebereflexe, než při psaní historie období nejnovějších dějin, které jsou stále ještě „politicky živé“. Na interpretace nejnovějších dějin pak zpravidla působí i vliv soudobé politické reprezentace, která různými způsoby (ať už finančně, nebo normativně) stimuluje či naopak brzdí některé jejich interpretace.“). Autorka rovněž reflektuje specifika středoškolské učebnicové produkce (modelový čtenář, nárok na zprostředkování historické reality, roli expertní autority atd.). Pozornost věnuje také vlivu učebnic na konstruování státně nacionálních identit v andersonovském smyslu, stejně jako specifickým českého výzkumu o učebnicích dějepisu. Především poslední zmíněný bod by mohl pro české specialisty a na didaktiku dějepisu představovat velmi vítanou reflexí „odjinud“ (a že se pro antropologa bezesporu jednalo o exotický terén!).

Hlavním výstupem diplomní práce je pak srovnání učebnicových reprezentací kruciát. Kroupová ukazuje, že zatímco v prvorepublikových učebnicích se narativní fragmenty přebíraly často přímo z pramenů a spojovaly se na základě sdílených představ o národních celcích a křesťanské civilizaci, v poválečném období došlo k denarativizaci a křížové výpravy se staly „pouhou“ ilustrací univerzálních dějinných zákonitostí a zájmů společenských skupin zápolících v rámci feudální třídní formace. V období od devadesátých let minulého století se pak jako hlavní zápletka prosazuje tragédie, které ovšem směřuje k určité katarzi v tom smyslu, že křížové výpravy měly navzdory válečným neúspěchům pozitivní dopad na rozvoj západní civilizace. Učebnice z těchto tří period se také liší z hlediska rétorických prostředků a lexika. Analýzu stylu, jakým jsou učebnice napsány, pak autorka nosně propojuje s rovinou ideologie; pozornost věnuje např. potlačování role aktéra pomocí pasivních větných konstrukcí, exkulpací aktérů z násilných činů, pojmenování protivníků, užívání uvozovek pro vyjádření odstupů či ironie. Z tropologických figur se v marxistických učebnicích silně uplatňuje právě ironie. Stran užívání trpného rodu je všem zapotřebí upozornit na to, že může souviset rovněž s vývojem moderní češtiny směrem k preferenci aktivního rodu (při četbě mě mimo jiné napadlo, že autoři socialistických učebnic také používají trpný rod, který v té době byl ještě součástí vyššího literárního stylu, a to i ve chvílích, kdy by měli „logicky“ více zdůrazňovat aktivní podíl církve na feudálním vykořisťování.) Vliv na exkulpační rétoriku ovšem mohl mít i jazykový habitus autorů středoškolských učebnic, často renomovaných vědců či vysokoškolských pedagogů. Nepřekvapuje ostatně, že se k trpným konstrukcím uchylují i autoři a autorky zcela nedávných učebních příruček. Při budoucích analýzách učebních textů by vůbec stálo za to zohlednit rovinu dobového jazyka; např. počesťování jmen, na něž autorka upozorňuje (Friedrich > Bedřich) bylo v dané době zcela běžné.

Kromě tohoto rozboru se autorce podařilo poukázat na několik obecnějších problémů a trendů, které se týkají buď české učebnicové produkce nebo současné či nedávné české historiografie jako takové. Tyto postřehy považuju za skutečně přínosné, přestože původně nebyly vůbec cílem a vyvstaly teprve během práce s konkrétním materiálem. Inspirativní jsou i proto, že k nim dochází někdo stojící zcela mimo dané profesní pole, kdo k němu navíc přistupuje z pozice nezúčastněného pozorovatele (nepopírám, že mi během četby několikrát vytanula paralela s „dětskou“ křížovou výpravou).

Obzvláště mě zaujaly následující problémy:

- expertní autorita v českých učebnicích dějepisu, strategie jejího utváření a její mocenský kontext

- intertextovost při psaní učebnic
- role paratextů při utváření významů v učebnicích
- rétorické strategie, které autoři a autorky užívají k hodnotícímu vypovídání (exkulpace, redukce aktérské odpovědnosti, apelativnost, užívání uvozovek, ironizace, rétorika legitimizující násilí atd.)
- zakotvení *všech* učebnicových výkladů v různých ideologických rámcích – na ně poukazují stejně tak alteritní diskursy napojené na koncept rasy, jako orientalistická imaginární geografie, představy o pokroku či „střetech civilizací“
- snížení argumentační a výkladové koherence a didaktické použitelnosti učebnic po opuštění marxistického paradigmatu na počátku 90. let
- vágní teoretická reflexe ze strany didaktiků dějepisu v 90. letech (resp. její paralely s mainstreamem tehdejší české historické vědy)
- pokusy o propojení „politického dějepisu“ s „kulturními dějinami“ v učebnicové produkci 90. let (kulturalizace se zde stala věcí formy, nikoliv změny badatelské perspektivy); přetrvávající víra v objektivitu obsahu učebnic a neredukovatelnost autorského textu
- přetrvávání nereflektovaných prvků historického materialismu v učebnicích 90. let (materiální motivace, zákonitosti v kauzalitě historického vývoje, primát základny, třídní podstata společenských vztahů apod.)
- propojování marxistických výkladových rámců s prvorepublikovou tradicí založenou na přejímání jazyka pramenů; kombinace přístupů ovšem nevedla k vytvoření alternativní badatelské perspektivy
- redukce interpretace (jakkoliv ji učebnice historie potřebují) pomocí odkazu na polykauzalitu či na univerzální antropologické jevy

Za slabší stránku práce považuji fakt, že se autorce nepodařilo plně využít potenciál historického narativismu, a to ani na poli vymezeném Whiteovou metahistorií. Samotná analýza toho, jak se v jednotlivých učebnicích reprezentovaly kruciáty, je zdařilá, ale soustředí se spíše na široce chápané vypravěčské strategie, výstavbu a strukturu příběhů, rétorické prostředky a prvky utváření zápletek. To jistě samo o sobě není málo, ale z výkladu třeba zcela vypadly formy historického vysvětlení. Poněkud nevyjasněný zůstal také vztah konkrétních narativních prvků k rovině ideologie. Z tropologické analýzy, která je jinak do výkladu pěkně zakomponována (metafory, ironie atd.), úplně vypadly kategorie jako synekdocha (a ta by byla jistě přínosná vzhledem k tomu, že se v učebnicích produkují obrazy

„nás“ vs. „jich“). Ostatně slovo „Evropa“, na něž autorka upozorňuje na str. 50, bude výsledkem právě takové rétorické operace, spíš než že by se jednalo o kontinent v úzkém slova smyslu.

Závěrem je zapotřebí upozornit, že předkládaná práce je napsána takřka zcela bez chyb (z výjimek srov. „Místy je ale k obrazovému materiálu doplněn o další rozšiřující text,“ „ale také o rozšíření moci i nad východní církev“). Ve srovnání s diplomním mainstreamem vyniká také velmi kultivovaným stylem, který se zdařile pohybuje na hranici mezi analytickým výkladem a širší čtenářskou přístupností. Trochu příliš popularizující mi připadá úvodní výklad o několikanásobně konstruované povaze historické reality a historického psaní, který je vyloženě koncipován s ohledem na nepoučeného čtenáře (srov. pasáže o Rankem či Droysenovi založené na Iggersovi, vágní odkaz na Kuhna na str. 17 apod.). Podobný přístup autorce sice umožnil uchopit komplikovanou a komplexní problematiku, daní za to je všem poměrně velkorysá zkratka a pouze stručné „nahození“ významných témat. Stejně tak je trochu příliš „rychle“ představen koncept orientalismu (s. 97: „Na rozdíl od orientalismu, jak jej popisuje Said, tu ale není předpokládána inferiornost obyvatel Orientu, ba naopak je vyzdvihována jejich vzdělanost a kulturní vyspělost.“) Při detailnějším čtení by se ukázalo, že jednou z častých strategií klasického orientalismu bylo podle Saida vyzdvihovat kulturní vyspělost Východu v „dálné minulosti“, což se pak stalo projekční plochou pro současný „úpadkový stav“. Otázkou samozřejmě je, zda tuto tezi můžeme vztáhnout k analyzovaným učebním textům.

Přes tyto drobné výhrady považuji předkládanou diplomní práci za velmi kvalitní a jsem ráda, že jsem ji mohla vést. **Doporučuji** ji k obhajobě a navrhuji hodnocení stupněm **velmi dobře** (a to spíše v horním spektru této známky).

Praha, 21. srpna 2014

Lucie Storchová